

Формування особистості вчителя в сучасних умовах

Віктор Андрущенко,

доктор філософських наук,
академік Академії педагогічних наук України,
ректор Національного педагогічного університету
ім. М. Драгоманова

Ірина Табачек,

аспірант Інституту вищої освіти
Академії педагогічних наук України

Проблема вчителя – його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-морального обличчя – одна з найактуальніших у педагогіці й філософії освіти. І це зрозуміло. Адже саме від вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів як у процесі навчання, так і в позанавчальний час. В Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, в Державній програмі „Вчитель” окремо наголошується на необхідності формування особистості вчителя відповідно до потреб сучасної практики, динамічних змін, що відбуваються в країні і світі. Зрозуміло, цей процес потребує теоретичного забезпечення. Тому дослідження проблеми формування особистості сучасного вчителя видається нам завданням невідкладним.

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю осмислити місце і роль вчителя в освіті, його особистісних характеристик та якостей в контексті утвердження постіндустріального вектора суспільного поступу, глобалізації та розгортання інформаційної революції.

По-перше, епоха постіндустріалізму потребує від учня засвоєння не стільки знань як таких, скільки оволодіння технологіями їх набуття і функціонування. Вона потребує здорового „знаннєвого прагматизму”, що дозволяє випускникові відразу увійти в життя повноправним його суб’єктом. Такий прагматизм має виховати вчитель, який, у свою чергу, для здійснення цієї місії повинен сформувати в собі відповідні якості. Побудова моделі особистості „нового вчителя”, спроможного забезпечити

особистісне становлення учня в постіндустріальну епоху, якраз і є тим безпосереднім завданням, яке слід розв'язати в ході нашого дослідження.

По-друге, нові вимоги до особистості вчителя диктуються процесами, об'єднаними таким фундаментальним поняттям, як глобалізація. Їх суть – в універсалізації вимог, підвищенні якості освітніх послуг, прозорості функціонування знання й методик моніторингу його освоєння на рівні навчально-виховного процесу тощо. Особистісні параметри вчителя періоду „закритого світу”, холодної війни й тоталітаризму поступово відходять у минуле. Нині педагогові мають бути притаманні такі риси, як толерантність, демократизм, розуміння учня і повага до нього, полікультурність і відкритість у спілкуванні. Як виховати у вчителя такі риси? Якими методиками, педагогічними прийомами скористатися для цього? Обгрунтованої відповіді на ці питання сучасна філософія освіти, на жаль, ще не дає. Спробою її пошуку якраз і обумовлюється актуальність нашого дослідження та його практична спрямованість.

По-третє, суттєві трансформації відбуваються в особистісному „обличчі” вчителя як реакція на вимоги інформаційної революції. Як відомо, вона несе з собою інформаційні (комп'ютерні) педагогічні технології, котрі змінюють місце і роль вчителя в навчально-виховному процесі. Вчитель перестає бути єдиним або основним джерелом знань. У цій якості утверджується комп'ютер. То ж яку роль і значення має відігравати вчитель і якими якостями має він володіти, щоби відповідати вимогам інформаційної революції? Дослідження цієї проблеми все ще перебуває на початковій стадії.

В українській педагогічній літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя звертались такі вчені, як С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко, О. Сердюк, І. Надольний, В. Огнев'юк та інші. Однак, незважаючи на дослідження цих та багатьох інших вчених, проблема лишається актуальною. В її структурі існують такі не досить вивчені питання, як загально-філософські проблеми особистості, особистість вчителя як ідеал і реальність, модернізація підготовки сучасного вчителя в педагогічному університеті, напрямки та фактори формування особистісних характеристик педагога в сучасних умовах.

Як відомо, педагогічна наука конструює поняття особистості відповідно до методологічних засад, закладених філософією і психологією. Сучасна соціоантропософія і педагогіка прагнуть проникнути у той потаємний зміст поняття особистості, з яким вибудовували свої теорії видатні педагоги, продовжити їх пошуки через інтерпретацію якостей, актуалізованих новими соціальними обставинами. Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ф. Дістервег, Д. Дьюї, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші видатні педагоги доклали багато зусиль, щоб не тільки адекватно зрозуміти сутність особистості, але й використати свої знання про неї у

власній педагогічній діяльності.

XX століття змінило пріоритети педагогіки в розумінні сутності особистості. З'явилися теорії громадянського (Г. Кершенштейнер), вільного (М. Монтессорі), нового (Е. Демолен) виховання особистості. Педагогіка особи (Г. Шаррельман), експериментальна педагогіка (В. Лай), педагогіка прагматизму (Д. Дьюї) та інші напрями прагнули адекватно осягнути особистість. Наприклад, представник експериментальної педагогіки Е. Мейман стверджував, що для визначення істотних ознак особистості слід брати до уваги дані анатомії, фізіології, психології, психопатології, а також етики, естетики і релігії. Д. Дьюї виводив сутність особистості з біологічних чинників, вважаючи, що сукупність розумових і фізичних властивостей індивіда є досягненням етносу і передається спадково. Тому притаманне особистості пізнання, яке відбувається в надрах її „Я”, має справу не з мисленням, а зі світом відчуттів, вірувань, волінь, прагнень тощо.

Аналіз різних підходів дозволяє зробити висновок, що вони конструюють своєрідні моделі особистості, кожна з яких має право на існування й одночасно потребує доповнення іншою. Сучасна педагогічна наука прагне до цілісного бачення особистості, сформованого не як формальне поєднання різнопланових підходів, а як залучення здобутків (надбань), що відкривають ті чи інші грані особистості як цілісної істоти.

Ми поділяємо думку вітчизняних вчених про те, що базовою платформою формування інтегрального бачення особистості є її визначення В. Сухомлинським, у творчості якого вона репрезентована як певна цілісність, динамічна система різних якостей, рис індивіда, котра формується на підставі діяльнісного ставлення до світу. Водночас такий індивід обов'язково має бути включеним у суспільні відносини, у спілкування з людьми.

Розвиваючи ці думки, С. Сисоева визначає особистість як системну соціальну якість індивіда, що формується у спільній діяльності та спілкуванні й характеризується його включеністю в суспільні відносини. На думку С. Сисоевої, людина є особистістю, оскільки їй властива свідомість, певна система потреб, інтересів, поглядів, переконань, розумових, моральних та інших якостей, які внутрішньо визначають її поведінку, надають їй певної цілеспрямованості, стійкості та організованості. Завдяки цьому людина виступає як суб'єкт власної діяльності, передбачає її результати, контролює й несе за неї відповідальність. Особистість цілісна, її фізичні, розумові, трудові, моральні та естетичні якості взаємопов'язані. Вона характеризується рисами, спільними для всіх людей, та водночас у неї завжди є щось особливе, що відрізняє її від інших, щось індивідуальне. Індивідуальна своєрідність особистості неповторна. Саме як суб'єкту соціальних відносин і свідомої діяльності особистості притаманні всебічність та гармонійність,

які є засадами ефективного прояву її творчої сутності.

Цю думку поглиблює С. Гончаренко, на переконання якого діяльність може бути як засобом соціалізації, так і індивідуалізації особистості. Тому вона містить у собі соціально-типові властивості (особистість як індивід або соціальний агент) та індивідуально-психологічні особливості (особистість як носій індивідуальності). Особистість, підкреслює С. Гончаренко, це структурний феномен, який складається з низки взаємозалежних і взаємопронизаних підструктур, найістотнішими з яких є спрямованість особистості, її переконання, світогляд, ідеали, прагнення тощо.

Виходячи з цих міркувань, можна зробити висновок, що в педагогіці, так само, як і в філософії та психології, поняття особистості увиразнює найістотніші характеристики конкретної людини з огляду на її культуру, особливості характеру, поведінки, індивідуальних проявів життєдіяльності. Але, на відміну від філософії, педагогіка конкретизує граничне, філософське бачення особистості крізь призму реальних проявів діяльності й спілкування індивіда в царині навчання і виховання. Водночас теоретико-методологічний аналіз цього поняття свідчить, що воно виражає насамперед соціальні, а не лише психологічні характеристики індивіда. Відтак педагогічний ракурс дослідження поняття особистості є не тільки доцільним, але й необхідним.

Особливо гостро у цьому зв'язку постає питання про ідеал особистості вчителя та його кореляцію з реальністю. Вперше в історії педагогічної думки цю проблему було висунуто в педагогічній літературі другої половини XIX – початку XX століття. Серед сучасних дослідників ідеалу вчителя можна назвати В. Беха, І. Беха, С. Гончаренка, В. Журавського, І. Зязюна, В. Мадзигона, С. Максименка, М. Михальченка, І. Надольного, В. Огнев'юка, О. Савченко, С. Сисоєву. В їхніх розвідках ця проблематика досліджується в загальному філософському сенсі.

Підґрунтям моделювання педагогічного образу ідеального вчителя виступають філософські концепції про ідеал людини – мудрої, доброї та справедливої, здатної передати свої знання дітям, виховати у них високі духовні якості. В основі цього ідеалу містилися, послідовно змінюючи одне одного, роздуми про людину античних мислителів, філософів середніх віків, епохи Відродження, нового і новітнього часу, класичних та модернізаційних філософських систем.

Природовідповідність людини, викристалізована античною філософією, досить довго слугувала ідеалом вчителя, його світоглядної і моральної позиції, загальної культури. На зміну їй прийшов ідеал християнський, де визначення ідеальної людини здійснювалося крізь призму християнської моралі. Абсолютним ідеалом став образ Ісуса Христа, оскільки Боголюдина втілювала такі чесноти, як любов до ближнього, доброту, чесність, мудрість, самопожертву. Цей ідеал аж до

початку XX століття був універсальним орієнтиром підготовки вчительських кадрів.

Релігійна криза, пов'язана з посиленням церковного формалізму, породила інше бачення як ідеалу людини, так і ідеалу вчителя. Філософи так званого матеріалістичного спрямування керувалися потребами практики, зокрема такого соціального класу, як пролетаріат. В марксистській філософії та педагогіці поступово утвердився ідеал героя-революціонера, характерними рисами якого вважалися мужність, сміливість, відданість справі боротьби, самопожертва. Таким „матеріалісти” хотіли б бачити і вчителя.

На початку XX століття у вітчизняній літературі намітилась тенденція створення національного ідеалу вчителя. Формується так званий реальний ідеал, згідно з яким ідеальним вважався вчитель, який повинен бути духовно довершеною особистістю, комунікабельним, високоморальним, професіоналом своєї справи, широко ерудованим. В контексті національного відродження перед українським вчителем ставилися завдання знати історію, мову, культуру і традиції рідного народу, мати чітку громадянську позицію, працювати над пробудженням національної і політичної свідомості вихованців (Г. Ващенко). Що стосується шляхів наближення вчителя до ідеалу, то основним із них тогочасна педагогічна думка вважала особисте самовдосконалення. У прагненні до ідеалу вчитель має синтезувати низку властивостей. Він повинен бути: науковцем (володіти підходами і методами дослідницької роботи); педагогом (знати та вміти застосовувати на практиці педагогічну теорію); психологом (знати основи психології, вікові та індивідуальні психологічні особливості учнів); технологом (володіти методикою і технологією навчально-виховного процесу, втілюючи наукові ідеї в практику); організатором (володіти навичками управління-менеджера для управління учнівським колективом); трішки медиком (знати фізичні і розумові межі дитячого організму, рамки психологічного навантаження); артистом (уміти перевтілюватися, володіти правильною дикцією, художнім словом) тощо.

Вирішальним фактором наближення вчителя до ідеалу є рівень володіння ним педагогічною технологією. Особистий технологічний потенціал педагога включає кілька компонентів. Інтелектуальний компонент полягає в поінформованості у питаннях освітніх технологій як традиційних, так й інноваційних, розумінні їх концептуального ядра. Дієво-практичний компонент – це володіння набором дидактичних методів, прийомів та організаційних форм, що складають основу професійної майстерності; надбання власної педагогічної техніки, що виробилася в індивідуальній професійній діяльності і стала змістовою характеристикою особистого досвіду; навчально-методичний супровід викладання предмету, підготовленому власноруч або нагромадженому в процесі роботи. Емоційно-особистісний компонент визначається

пристосуванням своїх професійних можливостей до учнівського контингенту, врахуванням індивідуальних запитів учнів, особистим досвідом спілкування з ними; характерними рисами вдачі (темперамент, інтуїція, акторські та організаторські здібності), що підсилюють дієвий вияв професійних умінь.

Суспільний ідеал вчителя нерозривно пов'язаний із формуванням педагогом власного позитивного іміджу. Педагог повинен володіти технологією іміджування і постійно працювати над її вдосконаленням. Це безпосередньо торкається його професійної компетенції і є суттєвим показником індивідуальної педагогічної майстерності. Позитивний імідж, професіоналізм і здатність адаптуватися поряд з рішучістю є головним ключем до успіху в будь-якій сфері діяльності. Вчитель, що наближається до ідеалу, повинен володіти мистецтвом вирішення педагогічних конфліктів. В екстремальних (з педагогічної точки зору) ситуаціях педагог контролює їх перебіг, втручається при потребі та згладжує їх. Вчитель має з позицій толерантності глибоко проаналізувати конфліктну ситуацію, безпомилково її розв'язати, а то й запобігти. Допомогти йому в цьому має володіння такими методичними прийомами, як жорстка позиція, компроміс, „третейський суд”, гумор тощо. Обов'язковою умовою виступають вираженість і аргументованість.

Вчителю неодмінно має бути притаманна така риса, як інтелігентність. Чим інтелігентніший вчитель як особистість, тим більше шансів, що і його вихованці виростуть людьми самостійно мислячими, внутрішньо довершеними, особистостями, які тонко сприймають прекрасне. Адже розбудити і викликати інтерес до науки, літератури, мистецтва і природи може тільки висококультурна особистість. Педагог повинен не лише навчати й виховувати. Його місія – розкрити закладені природою здібності учнів, допомогти їм знайти своє покликання. Це під силу тільки справжньому майстрові педагогічної справи, який уміє самостійно аналізувати педагогічні явища, розчленовувати їх на складові елементи, бачить головне педагогічне завдання і шляхи його оптимального вирішення.

На думку Ш. Амонашвілі, бути справжнім майстром педагогічної справи означає мати вихідну педагогічну позицію своєї діяльності; володіти методикою, технологією реалізації вихідної позиції в педагогічному процесі; постійно шукати шляхів повного, вдалого, глибинного, точного, а деколи й витонченого вирішення проблем навчання і виховання, організації життя дітей, проблем роботи з батьками та громадськістю. Майстер педагогічної праці – людина широкого кругозору, чуйний, доброзичливий, принциповий. Він охоче використовує новітні форми і способи навчально-виховної роботи, легко перебудовується і позбавляється малопродуктивних форм і методів, а також прагне ділитися досвідом з усіма бажаючими.

Відповідно до основних характеристик суспільного ідеалу вчителя, перед сучасною вищою педагогічною освітою постають широкомасштабні завдання. Вони полягають у формуванні всебічно розвинутої особистості, спроможної включитися в процес суспільних і професійних перетворень. Учитель сьогодні, зазначається в Концепції національного виховання, повинен бути професіоналом, здатним до багатоваріативності педагогічної дії, прогнозування можливих результатів, володіти прийомами аналізу і самоконтролю, вміти педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови виховання, реалії ринкових взаємовідносин, оцінити нові тенденції з позицій педагогічної діяльності, аби не дати ні політиці, ні ринку вивищитися над педагогікою.

Вимоги до вчителя з боку держави і суспільства полягають також у тому, щоби педагог своєю творчою діяльністю в процесі навчально-виховної роботи вмів проектувати розвиток особистості, чітко уявляв, яким повинен стати його вихованець як громадянин. Досягаючи головної мети національного виховання – формування свідомого громадянина-патріота, вчитель має створювати умови для всебічного і гармонійного розвитку особистості, закласти основи громадянської свідомості, активності та відповідальності. Чільне місце в цьому процесі посідає формування громадянської відповідальності, яка передбачає добровільний вибір особистістю поведінки, що відповідає таким важливим категоріям, як обов'язок, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, вимогливість, принциповість.

Учні цінують такі якості педагога, як глибокі фахові знання, загальна ерудиція, логіка мислення, критичний підхід до розв'язання проблем, переконаність, власна точка зору, принциповість, чітка громадянська позиція, вміння спілкуватися, почуття гумору.

Оцінки старшокласників відрізняються від критеріїв оцінювання педагогів учнями молодших класів. Ідеал вчителя в уяві старшокласника все більше наближається до ідеалу вчителя в моделюванні батьків. Це пояснюється тим, що і батьки, і учні старших класів налаштовані на кінцевий результат навчально-виховного процесу, а не на емоційно насичені його проміжні етапи. Ідеальним можна вважати досягнення вчителем особистісного (духовного) рівня спілкування. Цей рівень свідчить про високу культуру взаємодії педагога і учня і притаманний педагогам, для яких їхня професія є покликанням. Нерідко такі вчителі формують у школяра уявлення про ідеальну людину і виступають своєрідним моральним еталоном, за яким дитина чи підліток визначає власні чесноти й чесноти інших людей.

Педагог виступає носієм знання, яке він повинен зробити надбанням вихованців. Знання є змістом педагогічного впливу. Тому батьки бажають, щоб учитель передав вихованцям якомога більшу суму знань. Педагог повинен досконало володіти своїм предметом, бути ерудованим, постійно

працювати над власним самовдосконаленням. Ідеальний вчитель, на думку батьків, має здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня. Це дозволить йому не допустити затримки в розвитку обдарованих дітей і відставання слабших з метою засвоєння усіма вихованцями нормативного освітнього мінімуму, сприятиме становленню індивідуальності як головної характеристики особистості. Батьки висувають вимогу, щоб учитель був професійно та педагогічно компетентним, що є запорукою результативного навчально-виховного процесу.

Свої критерії щодо ідеалу вчителя мають і самі педагоги. З точки зору вчителів, найсуттєвішими якостями особистості ідеального вчителя є справедливість, вимогливість, чесність, розуміння вихованців, організаційні здібності, впевненість у собі, врівноваженість, почуття гумору. Формування самооцінки педагогів відбувається через співмірність результатів їх праці з ідеалом особистості і діяльності вчителя. Така робота повинна здійснюватися майбутніми вчителями якомога раніше, починаючи з першого курсу навчання. Паралельно з вивченням спеціальної літератури, студенти мають бути ознайомлені з життям і творчістю видатних педагогів.

Труднощі соціально-економічного розвитку, які долає наша країна, наклали відбиток на образ сучасного вчителя. Система освіти вимагає належної державної підтримки в аспекті посилення кадрового потенціалу та поліпшення фінансування, насамперед гідної оплати праці педагогічних працівників, а також забезпечення навчальних закладів сучасними навчальними та інформаційними засобами, зміцнення їх матеріально-технічної бази. Внаслідок нинішніх негативних чинників спостерігається відплив висококваліфікованих педагогічних кадрів до інших сфер діяльності. Загрозливою є тенденція втрати професією вчителя престижу через невідповідність суспільної ролі педагога його соціальному статусу. Відчутною стає нестача вчителів, вихователів, майстрів виробничого навчання тощо.

Потребує перегляду і вдосконалення система фінансового забезпечення освіти. Через невисоку заробітну платню сучасний вчитель не завжди може придбати новітню фахову та методичну літературу, а це негативно впливає на якість викладання. Через брак коштів педагогу важко підтримувати власний позитивний імідж. Адже не секрет, що навіть незначне оновлення гардеробу для вчителя може обернутися справжньою фінансовою кризою. Нерідко діти із забезпечених сімей, особливо старшокласники, з презирством обговорюють матеріальні негаразди та зовнішній вигляд вчителя. Трапляються випадки, коли на цьому ґрунті „продаються і купуються” оцінки.

Склалася непроста ситуація: з одного боку, суспільство висуває надзвичайно високі вимоги до психолого-педагогічної підготовки вчителя, рівня його зальної та професійної культури, а з іншого – не створило

оптимальних умов для самовдосконалення педагога, всебічного розвитку майбутнього фахівця.

Особливо складним є початок педагогічної кар'єри. Дослідники називають складові „шоку професійного старту” молодого вчителя: здивування від того, як важко встановити контакт з учнями; проблема недооцінювання, пов'язана зі створенням в учнів мотивації до навчання; переоцінка власної здатності забезпечити дисципліну учнів; неувага і непередбаченість до „паперової” роботи; несподівано велика кількість адміністративних обов'язків; емоційна та фізична перенапруга тощо.

Деякі інші проблеми турбують досвідчених педагогів. Багаторічна праця на педагогічній ниві інколи призводить до так званого професійного „кретинізму”. Вчителі поступово стають заручниками власної професії. Так як лікар у кожному зустрічному може бачити пацієнта, а прокурор – злочинця, так і вчитель у кожній людині вбачає вихованця. Зазвичай таким вчителям притаманний менторський тон, постійне моралізування, повчання всіх і кожного, незважаючи на вік і статус, обмеження і звуження як особистого, так і професійного життя. Щоб уникнути таких метаморфоз, вчитель повинен розширювати коло своїх інтересів, цікавитись подіями поза школою, відвідувати виставки, концерти, знайомитися з новинками літератури тощо. Важливо, щоб він відчував себе творчою особистістю, а не інструментом реалізації інструкцій, вказівок, програм та планів.

Україна вийшла на світову арену як незалежна держава. В умовах розвитку демократії і ринкових відносин перед вітчизняною освітньою системою висувається завдання адаптуватися до нових реалій. Важлива і відповідальна роль у цьому процесі належить вчителю. Бути вчителем – не тільки велика честь, а й висока відповідальність за долю нації. Все починається зі школи, а в школі все починається з учителя. Сучасний вчитель повинен прагнути втілити в собі якості ідеального педагога, постійно працювати над самовдосконаленням, спрямовувати навчально-виховну діяльність в русло інтелектуального посилення нації, формувати нову генерацію свідомих громадян України. Саме такий вчитель відповідає нагальним суспільним запитам.

В Україні сформувались певні державні й суспільні вимоги до підготовки вчителя. Водночас помітні застарілі підходи, що орієнтували вчителя на оволодіння знаннями та вміннями з окремих спеціальних дисциплін і далеко не завжди забезпечували його професійну готовність до цілісного навчання і виховання учнів, творчого ставлення до справи, самовдосконалення власної особистості. Деяко повільно педагогічна освіта переорієнтовується відповідно до вимог, продиктованих сучасними глобалізаційними процесами, інформаційною революцією, демократичними і ринковими трансформаціям.

Відтак освітня система потребує серйозної модернізації. Стрижнем цього процесу є Болонські декларації, до яких Україна планує приєднатися

вже 2005 року. Модернізація педагогічної освіти має забезпечити комплекс інновацій. Насамперед процес підготовки вчителя повинен вийти на новий рівень інтеграції науки і педагогічної освіти.

Болонський процес інтенсифікує розвиток наукових шкіл при університетах. Система підготовки вчителя має відповісти на цей виклик створенням нових і реанімацією традиційних наукових шкіл, лабораторій, проведенням широкоформатних педагогічних досліджень, а в їх межах – педагогічних експериментів, організації наукових дискусій, особливо міжнародних, виданням науково-педагогічної продукції.

Одним з головних напрямків модернізації педагогічної освіти є її демократизація. Тут варто виокремити дві складові: змістову та організаційно-управлінську. Суттєвого поступу слід добитися насамперед в демократизації освітньої політики, зокрема – децентралізації системи освіти, підвищення самостійності університетів, мобільності викладачів і студентів, впровадження державно-громадського управління навчальним закладом. Має зрости роль асоціації ректорів педагогічних університетів. З іншого боку, суттєвих змін потребує організація і управління навчально-виховним процесом в педагогічному університеті. На зміну „школярству” має прийти демократична самоорганізація системи, яка підвищує авторитет і відповідальність кожного з учасників педагогічної дії.

Далі, модернізація педагогічної освіти передбачає вдосконалення ранньої профорієнтації випускників загальноосвітніх шкіл – майбутніх абітурієнтів педагогічних університетів, насамперед в контексті спрямування їх симпатій на вчительську професію, тестового визначення їх педагогічного покликання, психологічних та морально-етичних якостей, необхідних для педагогічної діяльності. Педагогічні університети мають організувати широкоформатну систему виявлення таких особистостей.

Модернізація процесу підготовки майбутнього вчителя безпосередньо стосується й виховної роботи. Вона повинна здійснюватися на полікультурній основі, через формування толерантності, поваги до етнічного, конфесійного, культурного розмаїття та гордості за власне національне буття, культуру, ідентичність. В університеті має домінувати особистісне навчання і виховання, дух творчості і співпраці викладача і студента.

Для того, щоб бути привабливим і ефективним, особистість вчителя має відповідати потребам практики, вимогам часу, тим перспективам, які окреслюються в процесі суспільної трансформації. Відповідь на вимоги часу якраз і визначає основні напрямки формування та розвитку особистісних характеристик сучасного вчителя. Серед них, зокрема, слід виокремити: а) поглиблення і розширення наукового світогляду вчителя; б) підвищення загальної його культури – політичної, моральної, естетичної; в) постійне оновлення наукових знань, раціональної складової особистості; г) кристалізацію вольових якостей; д) підвищення педагогічної

майстерності; е) поглиблення органічного зв'язку вчителя з життям, соціальною практикою; є) утвердження активної життєвої позиції.

В осерді процесу формування і розвитку особистості сучасного вчителя має бути вдосконалення його світогляду, який є цементуючим чинником розумового, морального, естетичного розвитку особистості, надає поведінці цілеспрямованості, сприяє реалізації гуманістичних ідеалів. В умовах тотального ідеологічного контролю світоглядне самовдосконалення вчителя мало умовний характер. Нині практично кожен вчитель може рухатися шляхами самовдосконалення власного світогляду. Звичайно, найпродуктивніше це робиться на підставі освоєння світоглядного матеріалу з царини гуманітарних дисциплін, особливо з педагогіки, а також з природничих – біології, фізики, астрономії тощо. Адже науковий світогляд є системою наукових знань людини, її поглядів, переконань та ідеалів, в яких проявляється її ставлення до розвитку природи, суспільства, свідомості, і які визначають її суспільно-політичну, морально-етичну позицію. Тому у формуванні світогляду сучасного вчителя важливе значення належить виконанню умов, які допомагають переводити наукові знання в систему поглядів і переконань. Це, насамперед, глибоке осмислення інформації. Чим глибше проникає думка вчителя в сутність наукових ідей, понять, законів, тим ширшими стають можливості для формування його поглядів і переконань. Зокрема, для трансформації знань у погляди і переконання належну увагу слід звертати на наукове доведення, обґрунтування, з'ясування причиново-наслідкових зв'язків, уміння переконувати, використовуючи педагогічну техніку і новітні технології.

В умовах модернізації суспільства одним з елементів соціальних перетворень в Україні має стати орієнтація на інформаційне суспільство як модель соціальної організації. Водночас процеси соціальної модернізації і національно-державного будівництва можуть здійснюватися тільки на основі радикальних змін культури суспільства, його ціннісних орієнтирів та мотивів діяльності. У найзагальнішому аспекті ці зміни стосовно формування і розвитку особистісних характеристик сучасного вчителя можна визначити як форму принципово нового типу його зв'язку з суспільством, культурою, внаслідок чого формується нове соціокультурне середовище діяльності педагога. На перший план виходять процеси самодетермінації, визначення власних ціннісних орієнтирів на підставі безпосередньої інтеріоризації культурних цінностей, які набувають характеру етичного виміру індивідуального і соціального буття.

На часі формування „вчителя-європейця” як людини, котра, по-перше, відкрита світові, з повагою ставиться до культури різних народів і спрямована на діалог з іншими культурами; по-друге, як людини мобільної у своєму розвитку й праці, тобто здатної сприймати нове, системно мислити, розуміти взаємозв'язки і взаємозалежності в суспільному

розвитку; по-третє, як професіонала своєї справи, якому притаманні особистісна відповідальність за безперервний професійний розвиток, наукова обґрунтованість і творчий характер практичної діяльності, неперервна і системна освіта й професійна підготовка.

Всебічний розвиток особистості сучасного вчителя передбачає формування загальнолюдських норм життєдіяльності, а також добра, краси, істини, свободи й совісті, поваги й любові. За цими показниками, тобто з позицій загальнолюдської моралі, в повсякденному житті оцінюється вихованість кожного суб'єкта, але вчителя – насамперед. Адже саме він має прищеплювати ці чесноти дітям, котрі обов'язково порівнюватимуть усе сказане ним з поведінкою самого педагога.

Література:

1. **Бичко А. К., Бичко І. В.** Феномен української інтелігенції. – Дрогобич, 1997.
2. **Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М.** Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К., 2002.
3. Діалог культур і духовний розвиток людини (матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції). – К., 1995.
4. **Зязюн І. А.** Педагогіка добра: ідеали і реалії. – К., 2000.
5. **Ильенков Э. В.** Философия и культура. – М., 1991.